

**Linköpings
kommun**

BERZELIUSSKOLAN
LINKÖPING

Linda Ekström Lind

BERZELIUSSKOLANS LÄSARSKOLA

Innehåll

Inledning	3
Ordförråd och begrepp	4
Strategier före läsning	5
Aktivera dina förkunskaper i ämnet	5
Förutspå texten	5
Ställ frågor till texten innan läsning	5
Aktivera kunskaper om texten	6
Strategier under läsning	7
Ställa frågor till texten	7
Vad är viktigt i texten?	7
Ordförståelse	8
Lässtrategier för naturvetenskapliga texter	8
Minnesstrategier	10
Visualisera texten	10
Värdera källan	10
Gör textkopplingar	11
Sammanfatta efter läsning	11
Koppla ihop kunskapen med din kunskap i ämnet	11
Ställ frågor till texten efter läsning	11
Källvärdering	12
De källkritiska frågorna	12
Källans syfte	12
Källhänvisningar	12

Inledning

Under höstterminen 2016 arbetade ett antal lärare på Berzeliusskolan med Skolverkets fortbildningsmaterial "Läslýftet". Modulen som vi arbetade med heter "Lässtrategier för ämnestexter" och det är utifrån detta material som jag nu sammanställer några olika lässtrategier, som du som elev, kan ha nytta av under din tid på gymnasiet. Modulen, som Skolverket har satt ihop, baseras på forskning och det är representanter från olika universitet som skrivit de artiklar som lärarna, som varit med i "Läslýftet", utgått ifrån. Jag kommer nu förenkla detta en aning och försöka göra modellerna så konkreta som möjligt för dig som elev. Hoppas att du kommer ha nytta av dem.

Forskning visar att språket är nyckeln till kunskap och en stor del av den kunskapen får vi via läsning. Det är därför viktigt att ha en god läsförståelse. Läsförståelse handlar om så mycket mer än att enbart kunna tolka tecknen och läsa orden. Läsförståelse handlar om att förstå vad man läser och att kunna bilda sig ny kunskap utifrån det man läser. En god läsare har ofta många, mer eller mindre uttalade, strategier att utgå ifrån vid läsningen medan en oerfaren läsare oftare "bara läser". Att "bara läsa" ger sällan en fördjupad kunskap. Om du inte förstår vad du läser blir texten enbart ett antal ord sammanfogade på ett papper. I den här "Läsarskolan" kan du få hjälp med att hitta strategier för hur du kan ta dig an en text. De olika strategierna passar olika bra för olika typer av texter och för olika syften med läsningen. Fråga gärna din lärare om du behöver hjälp med vilken strategi som kan vara lämplig.

Slutligen: Tänk på att läsning är nyckeln till kunskap inom alla ämnen. Varje ämne har sina specifika textgenrer och sitt specifika språk, som du måste behärska. Att kunna läsa texter i svenska respektive historia eller kemi innebär alltså till viss del skilda färdigheter. Denna läsarskola kan hjälpa dig på vägen till att bli en mer medveten läsare.

Lässtrategierna delas in i fyra delar:

- Ordförråd och begrepp
- Strategier före läsning
- Strategier under läsning
- Strategier efter läsning
- Källvärdering

Notera att vissa strategier kan användas även i andra faser.

Ordförråd och begrepp

Alla ämnen har ett "eget språk" som är typiskt för ämnet. Man kan kalla det språket för ämnesspråk eller metaspråk. För att man ska kunna läsa och förstå texter måste man förstå dessa ord och begrepp. För att du ska bli duktig på att läsa, förstå och uttrycka dig inom ett ämne behöver du alltså utöka ditt ordförråd och för att kunna göra det är det nyttigt att känna till hur vi lär oss nya ord.

Vissa ord använder du bara i särskilda sammanhang, andra ord förstår du även om du aldrig använder dem själva. Det finns också ord som du inte är säker på vad de betyder, men du kan gissa dig till betydelsen utifrån sammanhanget där ordet finns. För att du ska lära dig de orden måste du ge dem uppmärksamhet, menar en forskare som heter Nation (2001). Du kan ge ordet uppmärksamhet genom att:

- inse att du inte förstår det och därför slå upp det
- gissa ordets betydelse genom sammanhanget där ordet finns
- läraren förklarar ord
- läraren talar om vilka ord som kan vara svåra i texten

När du har uppmärksammat ordet måste du **repetera** det för att du ska lära dig ordet t.ex. genom att du använder ordet eller hör andra använda det flera gånger. Bäst lär du dig ordet om du även möter det i nya sammanhang och får använda det igen.

Inom de naturvetenskapliga ämnena är det särskilt vanligt med specialiserade ord och begrepp och det är ofta språket som är det största hindret för att lära sig dessa ämnen. De naturvetenskapliga texterna har ett speciellt ämnesspråk och texterna är också skrivna med en speciell textstruktur och med en speciell grammatik. Allt det tillsammans gör att texterna i naturvetenskap ofta upplevs som svåra.

Hur stort ordförråd du har påverkar din läsförståelse. Enligt två forskare som heter Lindberg och Johansson (2007) måste 95 % av orden i en text vara kända för att du ska kunna ta till sig innehållet. Ditt ordförråd har alltså stor betydelse för om du ska förstå texterna i läroböckerna och i andra texter som ingår i ämnet. Arbeta aktivt med att förstå orden.

Strategier före läsning

Ingen människa föds till att bli en duktig läsare, utan det är färdighet som man tränar upp. En viktig fas i läsningen är de strategier eller aktiviteter man gör innan man börjar läsa en text. Forskning visar att oerfarna läsare hoppar över fasen före läsning helt. De börjar läsa direkt, utan att tänka kring vad det är typ av text de ska läsa eller vad texten ska handla om. Läsningen får då ingen mening och läsaren utvecklar inte sin läskompetens. Orden blir bara ord, utan mening. Det är alltså bättre att du använder en strategi för att tänka kring texten innan du börjar läsa. Här kommer några exempel på strategier som du kan använda:

Aktivera dina förkunskaper i ämnet

Ofta har du redan kunskaper i ämnet som texten handlar om. Ibland kanske din lärare har haft en genomgång, som kan hjälpa dig förstå texten. Anteckna när din lärare föreläser eller har en genomgång. Dessa anteckningar kan vara bra att läsa igenom innan du ska läsa en text som handlar om samma ämne. Då får du en förförståelse som gör det enklare att läsa och förstå texten.

Förutspå texten

Vana läsare tänker hela tiden framåt i texten och tänker och gör förutsägelser om vad som ska komma. Det gör inte ovana läsare. Genom att försöka förutspå texten vet du hur du ska läsa texten.

Ställ frågor till texten innan läsning

Det är bra att ställa frågor till texten innan du ska börja läsa den. Detta kan du göra på olika sätt och jag presenterar här några olika strategier:

- **Formulera egna frågor:** Du kan enskilt, eller tillsammans med en kompis, skriva ned frågor till texten. Detta kan även göras i helklass. Det kan vara frågor som:
 - Varför ska jag läsa den här texten?
 - Hur lång tid kommer det att ta att läsa den?
 - Vad betyder egentligen rubriken?
 - Vem har skrivit texten?
 - Var är den publicerad?
 - Varför är texten skriven?
 - Kommer jag att lära mig något av att läsa den här texten?
 - Vilket ämnesområde behandlas?
 - Vad kan jag om det?
 - Behöver läsa långsamt?
 - Kan jag skumma igenom texten för att bilda mig en uppfattning om vad jag måste läsa mer noggrant?
- **Använd frågor som finns utskrivna till texten:** I läroböcker finns ofta frågor kopplade till bokens kapitel. Använd dem för att bearbeta innehållet.
- **VÖL-modellen:** Elisbeth Arnbaks modell (2010). Du förbereder och bearbetar texten genom följande frågor:
 - V – Vad vet jag?
 - Ö – Vad önskar jag veta?
 - L – Vad har jag lärt mig?

Ett förslag är att använda ett papper som du delar inte i tre spalter och där du skriver rubrikerna högst upp och sedan fyller i svar på frågorna. Även i detta fall är det bra att samarbeta med en kompis.

Aktivera kunskaper om texten

Ibland kan du behöva kunskaper om själva texten och det sammanhang som texten har skrivits i för att du lättare ska kunna förstå den. Det kan t.ex. handla om att du ska läsa en debattartikel inom samhällskunskapen eller en historisk text som tillkommit i ett speciellt sammanhang. Då kan de nio frågorna nedan hjälpa dig att förstå texten. Dessa frågor är inte helt lätta, utan du kan behöva hjälp från din lärare med att förstå dem. Jag har gjort en förklaring av vissa av dem inom parentes:

1. Vilken kulturell kontext tillhör texten?
(I vilken tid är texten skriven? I vilken kultur? Har författaren någon speciell tillhörighet som kan påverka innehållet? etc.?)
2. Vilka textkulturer och textnormer tillhör texten?
(ex. är det en debattartikel, en faktatext, en utredande text, en vetenskaplig artikel)
3. I vilken situation blev texten till?
(Vill författaren påverka dig? Vill författaren upplysa dig om något? Är den publicerad på en speciell hemsida, i en speciell tidning som har en viss agenda?)
4. I vilken situation och i vilken kulturell kontext befinner sig läsaren?
5. Vilka aktörer finns i samspel med texten? Är den ett svar på något?
(Uttalar sig flera olika personer i texten? Intervjuas någon? Refererar författaren till någon annan? Vem säger vad?)
6. Vilken texttyp tillhör texten?
(debattartikel, faktatext, utredande text, vetenskaplig artikel etc.)
7. Hur har texten blivit uppfattad av olika läsare?
(Ibland kan det vara bra att söka information om hur texten har mottagits av andra. Det kan finnas svar på texten eller andra kan ha byggt vidare på texten.)
8. Genom vilka modaliteter förmedlas texten?
(Med modaliteter menas bilder, illustrationer, tabeller, diagram, länkar, faktarutor etc.)
9. Vilka läsanvisningar finns i texten?

Strategier under läsning

Läsning är en aktiv process och du måste vara medveten om att du inte bara kan läsa ord för ord tills texten är slut, om du vill förstå texten. Du behöver arbeta med den på ett aktivt sätt. I detta kapitel får du några förslag på hur du kan göra.

Det finns några övergripande och väldigt konkreta strategier som du kan använda när du läser en text:

- läsa och tänka högt om texten
- aktivt försöka koppla ny kunskap till tidigare kunskap
- stryka under och föra anteckningar

För en van läsare är detta ofta självklart, men för en ovan läsare kan det vara en nya och väldigt effektiva strategier att ta till.

Träna på att göra förutsägelser genom att då och då stanna upp i din läsning och formulera eller diskutera hur du tänker dig att texten ska fortsätta.

Ställa frågor till texten

Det är bra att du tränar på att ställa frågor till texten. Om du vet vad du vill ha svar på får du mål för läsningen och det kan öka motivationen till att läsa texten.

Det kan exempelvis handla om:

- oklarheter
- hitta orsaker till en viss händelse
- hitta argument
- reda ut samband mellan olika företeelser
- se likheter och skillnader

Vad är viktigt i texten?

Det är viktigt att kunna ta ut vad som är viktigt i texten. Om du inte kan det blir inte läsningen meningsfull. En forskare, som heter Tanny McGregor använder liknelsen med en handväska för att förklara. Liknelsen lyder: ”Texten kan liknas vid en handväska fylld med en mängd föremål som t.ex. husnycklar, bilnycklar, mobiltelefon, plåster, busskort, huvudvärkstabletter m.m. Om ägaren av handväskan ska ta en joggingtur, vilka föremål behöver väljas ut som viktiga att ta med? Om ägaren bara ska gå till brevlådan, vad ska med då?”

Om texten är som en handväska kan den innehålla en mängd olika element som kan vara viktiga. Du måste alltså ha en strategi för att hitta det som är viktigt för dig. Annars finns det risk för att viktiga föremål blir kvar längst ned i väskan. Många tycker dock att det är svårt och här kommer några tips på hur man kan göra. Hoppas att det underlättar för dig.

Ett sätt för att försöka plocka ut det viktigaste ur texten är att göra som en forskare som heter Gear (2008:93) föreslår: att göra om varje rubrik till en fråga. Sedan ska du försöka hitta svaret på frågan under rubriken. Om du till exempel skulle jobba med läroboken *Lärobok i kommunikation* och läsa kapitlet ”Tala inför publik” (Forsell,2013:103-106) skulle du får lära dig mycket om retoriska stilfigurer. Om du använde strategin att göra om rubrikerna till en fråga och sedan söka svaret skulle det kunna se ut så här:

Titel/rubrik	Fråga	Svar på fråga
Retoriska stilfigurer	Vad är retoriska stilfigurer?	Retoriska knep som du kan använda i ett framförande.
Hyperbol och litotes	Vad är hyperbol? Vad är litotes?	Hyperbol är överdrifter. Litotes är underdrifter

Vill du få en ännu djupare förståelse av texten skulle du kunna lägga till en spalt till höger med frågan: ”Hur har jag användning av denna kunskap?”

Ordförståelse

Jobba aktivt med orden och begreppen så att du säkert förstår vad de betyder. Vissa ord kan ha en specifik betydelse och andra ord kan vara vaga. Det kan bli skillnad i betydelsen om du misstolkar ett ord.

Du kan även titta ord ordets synonymer för att på så vis förstå vad det kan betyda.

Lässtrategier för naturvetenskapliga texter

Att kunna läsa naturvetenskapliga texter är viktigt för alla, eftersom naturvetenskapen ligger till grund för många frågor i vårt samhälle. Många av källorna inom naturvetenskapen är skriftliga. Det kan handla om tidningstexter, texter på internet, informationsbroschyrer, rapporter med nya forskningsresultat, debattinlägg, miljöutredningar, anvisningar för användning av mediciner och kemikalier, information om hälsa och så vidare. Det är frågor som gäller alla i samhället.

Texter med naturvetenskapligt innehåll har ett skriftbaserat språk som skiljer sig mycket från det språk vi använder i vardagen, både vad gäller ordval, ordanvändning och meningsuppbyggnad. I vissa avseenden skiljer sig även naturvetenskapliga texter från andra typer av texter och detta är bra att känna till när man ska läsa dem. Här är några exempel:

Nominaliseringar

Att ett verb har bytts ut mot ett substantiv. Det gör texten mer abstrakt, eftersom vi ofta letar efter verb när vi läser. Vi vill veta ”vad som händer” i texten. Exempel på nominaliseringar:

Verb	Substantiv
separera	separation
reagera	reaktion
kondensera	kondensation

Anledningen till att författarna använder nominaliseringar i texten är att de vill ”packa ihop” texten och göra den mer koncentrerad. De vill säga mycket med få ord. Texten blir informationstät, men även svårläst.

Strategi: När texten blir informationstät är det viktigt att du jobbar med frågor till texten för att bena ut vad den handlar om. Exempelvis: Vad menas med att vätskorna reagerar på varandra? Vad händer när vätskan kondenserar?

Passiv form

Naturvetenskapliga texter skrivs ofta i passiv form och då finns det inget ”handlande subjekt”, dvs. ingen som tydligt gör något. Ett exempel: ”I en förbränningsreaktion avges

energi” eller ”Vätskan hålls i provröret”. Utöver det finns inget ”tid och rum”. Vi vet inte var och när saker och ting sker.

Orden i en naturvetenskaplig text

Orden som används i naturvetenskapliga texter skapar i vissa fall svårigheter för läsaren. Det är därför viktigt att du jobbar aktivt med ordförståelsen. Vilka svårigheter finns angående orden?

Många abstrakta begrepp: Naturvetenskapliga texter innehåller ofta abstrakta begrepp som vi inte använder i vår vardag. Det gör att du måste lära dig många begrepp för att förstå texterna.

Vardagsord får en ny mening: Tänk bara på hur vi använder ord som *värme*, *energi* eller *rörelse* i vardagen. Jämför sedan med hur de används inom naturvetenskapen. Orden betyder inte samma sak. Ord används alltså på nya sätt och de har en precis mening. De betyder något speciellt och de får en mening utifrån den naturvetenskapliga modell som de ingår i. Du måste alltså förstå begreppen för att förstå texterna.

Strategi: Jobba aktivt med ordförståelsen. Slå upp ord. Försök läsa ut vad orden betyder utifrån sammanhanget i texten. Om du hittar en nominalisering, som du inte förstår, kan du göra om ordet till ett verb om det blir enklare att förstå innebörden då.

Signalord: Författarna till naturvetenskapliga texter använder ofta ord för att visa om de är säkra eller om de är osäkra på det som beskrivs. Det är viktigt att du förstår dessa signalord för att du ska bli säker på vad som menas i texten.

Exempel på ord som uttrycker grad av säkerhet: *ganska*, *kanske*, *förmodligen*, *möjligen*, *troligt*. Det är stor skillnad mellan om resultatet *troligt* är säkert eller om det *kanske* är säkert. Det kan även uttryckas med formuleringar som: ”Vi *tror*...”, ”Detta *kan* innebära...”. När en forskare till exempel presenterar nya forskningsrön är de försiktiga med det som påstås, eftersom det kan visa sig vara fel. Du som läsare måste kunna skilja på vad som är bevisat och ”sant” och vad som är osäker fakta.

Strategi: Markera signalorden i texten så att du är säker på att du ser dem. Slå upp dem om du är osäker på betydelsen.

Strategier efter läsning

Den ovana läsaren, som får kämpa med läsningen, är nöjd över att ha tagit sig igenom texten och lägger den åt sidan och ägnar sig åt något annat. Den goda läsaren har förstått att läs- och textförståelseprocessen inte slutar i och med att texten är slut. Den vane läsaren använder kunskapen från läsningen vid mötet med nya texter. Den vane läsaren tänker kring texten och innehållet efter läsningen och går tillbaka till delar av texten som var svåra att förstå. Den vana läsaren jobbar aktivt med texten även efter läsningen.

Det finns flera strategier för att bearbeta texten efter läsning.

Minnesstrategier

Detta är den enklaste typen av strategier och handlar om:

- repetition
- memorering: dvs. att försöka minnas viktiga delar i texten
- läsa om svåra delar
- skriva nyckelord både under och efter läsning

Dessa strategier är viktiga för att kunna koppla tidigare kunskaper och erfarenheter till ny information och kunskap som man fått i texten.

Visualisera texten

Du kan skapa bilder till texten som hjälper dig att få en överblick över innehållet genom att:

- göra flödesscheman och tankekartor
- skapa modeller
- rita upp orsakssamband.
- rita seriestrippar
- göra bildserier
- skapa youtubeklipp som förklarar texten
- spela upp delar av texten som teater
- göra diagram som visar på tydliga likheter och skillnader mellan exempelvis två texter, två epoker, två författare etc.

Värdera källan

Efter att man läst en text är det viktigt att kunna göra en värdering av texten och textens innehåll för att kunna avgöra hur den ska förstås och tolkas och vad man har för nytta av texten, t.ex. hur texten kan användas för att lösa en uppgift eller skaffa sig en översikt osv. Det är även viktigt att göra en källvärdering av texten. Exempel på frågor att ställa sig:

- Vilken nytta kan jag ha av denna text?
- Hur ska jag tolka texten?
- Finns det flera tolkningar av texten som uttrycks av olika personer?
- Hur kan jag använda denna text för att lösa examinationen?
- Är detta en trovärdig källa att använda? Finns det några källkritiska problem med texten? Ett tips är att använda Skolverkets "Kolla källan" i detta moment.

Jag kommer ta upp detta lite mer ingående längre ned i läsarskolan under rubriken ”Källvärdering”.

Gör textkopplingar

Vana läsare förstår att en text inte står för sig själv, utan att den ingår i ett sammanhang, en kontext. Den kan t.ex. vara ett svar på en annan text eller bygga på andra texter (referenser). För att undersöka detta kan du ställa frågor som:

- Vilka personer uttalar sig i texten? Vilken roll har de?
- Är texten ett svar på något?
- Finns källor nämnda i texten?
- Tror du att du behöver läsa fler texter för att få en bättre bild av ämnet eller åsikten som uttrycks i texten?

Sammanfatta efter läsning

När du har läst klart är det bra att sammanfatta det viktigaste i texten. Det är dock inte alltid helt lätt, eftersom du måste förstå hela texten för att kunna avgöra vad som är viktigast i texten. Du måste kunna:

- förstå de ord och begrepp som finns i texten
- skriva om sammanfattningen med egna ord

Som hjälp när du ska sammanfatta texten kan du tänka på den referatteknik som svensklärarna lär ut redan i årskurs 1. Det kan även vara bra att byta sammanfattningar med en kompis och försöka enas om vad som ska stå med.

Koppla ihop kunskapen med din kunskap i ämnet

Om du har kunskap i ämnet sedan tidigare är det bra att koppla det du nu har läst till den kunskapen. Vad visste du sedan innan? Vad har du lärt dig nu? Har din kunskap förändrats? Behöver du mer kunskap inom ämnet?

Ställ frågor till texten efter läsning

Om du innan läsningen ställde upp frågor till texten kan du nu kontrollera dem. Du kan även ställa nya frågor till texten:

- Har du fått svar på alla frågor eller är några frågor obesvarade?
- Vilka frågor är i så fall obesvarade?
- Vilka nya frågor har uppstått hos dig efter läsningen?
- Behöver du gå tillbaka till någon del i texten för att förstå bättre?
- Behöver du söka mer information utanför texten för att få svar på dina frågor?

Källvärdering

Källvärdering handlar om att värdera källan som du läser. Du ska alltid vara källkritisk. På Skolverkets hemsida finns material om källvärdering och källkritik som är bra och tydligt. Se ”Kolla källan”.

De källkritiska frågorna

När du värderar en källa bör du ställa dig ett antal källkritiska frågor:

- Vem står bakom källan?
- Är källan äkta?
- Är källan en förstahandskälla?
- Vilket budskap har källan?
- Vilket syfte har källan?

Frågorna ska ställas till alla källor: artiklar, dokumentärer, lärare, läroböcker, poddar, kartor etc. Olika källor innebär olika problem när de ska granskas källkritiskt och det är viktigt att vara medveten om problemen.

Källans syfte

Det finns inga dåliga källor, men en källa kan vara mer eller mindre bra beroende på vad du har för syfte med läsningen. Om du vill ha objektiv fakta om ett ämne är det inte alltid så lämpligt att välja en debattartikel, eftersom den författaren har ett syfte: Författaren vill övertyga dig om att denne har rätt. Om du däremot vill veta vad personen tycker i frågan eller om du är intresserad av vilka argument det kan finnas för eller mot ett ämne är debattartikeln en bra källa. Likaså är det kanske inte lämpligt att läsa om för- och nackdelar med kärnkraft på ett kärnkraftverks hemsida. Sidan är däremot bra om du vill veta hur det aktuella kärnkraftverket ser på frågan.

Var medveten om att en källa i stort sett alltid har ett syfte, har tendens. En dokumentär ses ofta som seriös, men även den kan vara tendentiös. Du behöver ställa dig frågor som: Vem har gjort dokumentären? Verkar den driva en åsikt (tes)? Vill den övertyga?

Källhänvisningar

Att granska textens källhänvisningar kan hjälpa dig att avgöra en källas trovärdighet. Om det finns referenser, källhänvisningar i en text, är det bra om du kontrollerar dem. Googla de författare och de texter som nämns. Verkar de trovärdiga? Om de inte är det är inte heller den text, som du läser trovärdig. Titta även på hur källhänvisningarna är skrivna. Då lär du dig samtidigt hur man refererar och du har gjort en dubbel vinst.